

Josef Kuře, Marek Petrů a kol.: Filosofie medicíny v českých zemích

Praha, Triton 2015. 289 s.

Problematika zdravia a choroby, teda v konečnom dôsledku stavu medicíny, ošetrovateľstva a zdravotníctva je dlhodobou vážnou témou spoločenského a politického diskurzu vo všetkých krajinách, tak vo vyspelých, ako aj rozvíjajúcich. V plnej miere sa to vzťahuje aj na krajiny strednej Európy a ich historický, politický, sociálny a kultúrny vývoj v 20. i 21. storočí, vrátane súčasnosti. Okrem iného aj to bol jeden z dôvodov, ktorý viedol autorský kolektív siedmich českých kolegov, aby sa pokúsili optikou filozofie medicíny o reflexiu historického vývoja, no najmä súčasného stavu danej problematiky v Čechách. Knihu tvorí 11 kapitol rozdelených do dvoch blokov. Prvý sa venuje histórii filozofie medicíny v Čechách a obsahuje štyri kapitoly od troch autorov (Tomáš Nejeschleba, Josef Kuře a Marek Petrů), druhý sa zaoberá danou problematikou a jej podobami v súčasnosti, pričom obsahuje šesť príspevkov (Wendy Drozenová, Josef Kuře, Jan Payne, Marek Petrů, Vladimír Šiler a Ondřej Sláma).

Josef Kuře a Marek Petrů v úvode konštatujú, že medicína bola v minulosti často považovaná za filozofiu tela a filozofia zase za medicínu duše (s. 10).¹ Rovnako Tomáš Nejeschleba v danej súvislosti uvádza, že aj Izidor zo Seville nazýval medicínu druhou filozofiou. Na druhej strane však J. Kuře vo svojom príspevku konštatuje, že nič také ako česká filozofia medicíny v 20. storočí neexistuje, pretože táto problematika sa vyvíjala iba tak mimochodom (s. 41). Na dôkladnejšiu odpoveď českých filozofov, reflektujúcich bežný život človeka v zdraví i chorobe v kontexte obrovského medicínskeho rozvoja, sa podľa neho stále ešte iba čaká. J. Kuře upozorňuje na vážny problém súčasnosti súvisiaci s obrovským vedeckým, technologickým a technickým pokrokom: daňou, ktorú za svoje úspechy víťazná medicína platí, je prehľbujúca sa miera dehumanizácie a depersonalizácie, keď sa pacient stále viac stáva tým, kto prináša peniaze, a ako osoba sa dostáva na vedľajšiu koľaj, hoci sa hovorí o personalizovanej medicíne (s. 120).

V plnej miere možno súhlasiť s konštatovaním, že je len málo oblastí, ktoré sú takou spoločenskou a aj filozofickou výzvou, ako je poskytovanie zdravotníckej starostlivosti. J. Kuře sa domnieva, že sa v súčasnosti naliehavo a opätovne kladie základná filozofická otázka o povahe a cieľoch medicíny, týkajúca sa predovšetkým toho, či medicína má slúžiť na to, aby použila vhodné technológie na nastavenie normálneho stavu, alebo na to, aby normálny stav posilnila a posunula človeka vyššie. K ďalším otázkam, o ktorých podľa neho treba diskutovať, patrí to, do

1 Všetky stránkové odkazy v zátvorkách sa vzťahujú k recenzovanej publikácii.

akej miery je objektom medicíny choroba a chorý, či liečba chorého vyžaduje skôr osobnosť lekára alebo technologické zásahy, či je primárnym cieľom zdravie alebo niečo iné.² Od 80-tych rokov 20. storočia sa zvyklo hovoriť, že medicína zachránila etike život, pretože etika bola prizvaná prispievať k riešeniu takých reálnych klinických dilem, kde nestačilo konštatovať, že v etike existuje niekoľko rozličných názorov na daný problém, pretože klinický lekár sa musel rozhodnúť a nejako konať (s. 121–122). Koniec koncov tento problém, teda potreba, resp. nevyhnutnosť interakcie medicíny a etiky viedol k vzniku bioetiky a novému rozvoju aplikovanej etiky, ktorá sa však v mnohých prípadoch dostala už mimo etiku samotnú.

Wendy Drozenová vo svojom príspevku upozorňuje, že podľa definície Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) zdravie je nielen neprítomnosť choroby alebo defektu, ale stav úplnej duševnej, telesnej a sociálnej pohody, čiže sa vzťahuje k celému človeku, nie iba jeho telesnej schránke. Hoci kultúrna rovina morálky podľa Drozenovej ide často ďaleko nad vlastný záujem, základ v „telesnosti“ je nevyhnutnou, aj keď nedostačujúcou podmienkou na to, aby sa človek mohol rozvíjať ako kultúrna a mravná bytosť. Za adekvátnu považuje definíciu zdravia, ktorá zahŕňa aj sociálnu dimenziu človeka, pretože človek nemôže existovať plne ľudsky bez kontaktov s druhými. Drozenová pritom pripomína, že s druhými sa stretávame aj prostredníctvom ich tiel, hoci ich vnímame ako osoby, nie telá. Človek nie je iba biologickým organizmom, ale aj prežívajúcim subjektom a kriticky uvažujúcim nositeľom kultúry (s. 146–147). Určite možno súhlasiť s jej pohľadom na tému zdravia a choroby, najmä v kontexte vnímania človeka ako biologicko-sociálno-kultúrnej bytosti, ktorú by mnohí filozofi určite ešte mohli doplniť o ďalšie rozmery.

J. Kuře v nadväznosti na W. Drozenovu pripomína, že ani v dôsledku intenzívneho vedeckého, technologického a technického pokroku v medicíne sa nemení základný ontologický status zdravý – chorý; a rovnako sa nemení ani klasická podoba aktérov, teda lekár a pacient (s. 156). Medicína však prešla obrovskými zmenami, ktoré sa prejavili aj na vzťahu lekára a pacienta. Hoci stále v tomto vzťahu ide predovšetkým o to, že lekár lieči pacienta, medicína je už podstatne iná, než bola v minulosti. Na základe obrovského rozvoja vedy vznikla biomedicína, no súčasná podoba technologickej a technologizovanej medicíny v sebe obsahuje ambivalenciu. Na jednej strane prináša až neuveriteľné diagnostické a terapeutické možnosti, avšak na strane druhej spôsobuje obrovskú krízu kvality zdravotnej starostlivosti, pretože dôraz sa z úsilia o zdravie pacienta prenáša na zdravotný priemysel. Autor upozorňuje, že v priebehu vývoja sa telo pacienta stalo menej dôležitým, pretože choroba je vysvetliteľná na základe biochemických, biologických, biofyzikálnych a fyzikálnych príčin. V hippokratovskej tradícii bola medicína oveľa častejšie pova-

2 Kuře, J., Jonas' Contribution to the Notion of Care. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 4, 2014, No. 1–2, s. 49–65; Kuře, J., Conscientious Objection in Health Care. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 6, 2016, No. 3–4, s. 173–180.

žovaná za umenie, teda bola oceňovaná ako lekárova individuálna schopnosť liečiť pacienta. Toto umenie však predpokladá lekára ako odborníka kompetentného v danom druhu umenia (s. 168).

Hippokratovská medicína samozrejme nevyučuje vedenie a poznanie, ktoré sú základným predpokladom lekárskeho umenia. Uvedené poznanie sa však získava a rozvíja výhradne s cieľom liečby pacienta, resp. chorého. Medicínske poznanie v hippokratovskej medicíne nie je cieľom samo osebe – ide o potreby terapeutického umenia, ktorého cieľom je uzdravovať ľudí. J. Kuře v nadväznosti na Pellegrina a Thomasmu konštatuje, že medicína je najviac humanitná medzi prírodnými vedami a najviac prírodná medzi vedami humanitnými. Avšak na druhej strane pripomína, že napríklad v medicíne založenej na dôkazoch (*evidence based medicine*) sa oveľa viac do centra pozornosti lekárov na úkor pacienta dostáva choroba, pretože tá – na rozdiel od pacienta – je objektivizovateľnou skutočnosťou. Autor vidí nádej v tom, že v 21. storočí medicína založená na dôkazoch vytvára predpoklady pre aplikáciu poznatkov klinických štúdií v procese liečenia, a teda vytvára možnosť vrátiť medicínu späť k tomu, čím bola od začiatku, teda k umeniu liečiť (s. 187).

Marek Petrů v kapitole „Kosmetická neurologie“ konštatuje, že elektrostimuláciou mozgu možno ovplyvniť morálne cítenie a správanie. Podľa neho „...nie len, že môžeme meniť sami seba (v morálnom i faktickom zmysle slova), ale sme dokonca morálne nútení zmeniť svoju biologickú situáciu, t.j. uniknúť niektorým biologickým obmedzeniam, ktoré nám znemožňujú naplniť mnohé hodnoty, ktoré naša civilizácia nastolila. Ak chceme zostať ľudskí, nemáme inú možnosť, ako pokúsiť sa zmeniť tú zložku našej povahy, ktorá nás núti pôsobiť utrpenie iným citlivým bytostiam. Ľudská prirodzenosť nie je biologická. Je skôr spirituálna. Našou prirodzenosťou je to, čo za ňu prehlásime. Nejde o to, aký človek fakticky je, ale aký chceme, aby bol. A ja verím, že ľudskosť má byť definovaná skôr určitou spiritualitou ako telesnosťou. Ak však určité hodnoty a idey, ktoré človek berie za svoje, a nie ich biologický substrát, sú to, čo je posvätné, čoho si človek nadovšetko cení, a ak sa niektoré z týchto hodnôt dostávajú do stretov s biologickým alebo ak kvôli biologickému substrátu nemôžu byť realizované, potom je úplne namieste aspoň uvažovať o tom, ako je možné vylepšovať biologického človeka“ (s. 232–233).³

Mnoho stránok sa už v odbornej literatúre popísalo o ľudskej prirodzenosti, teda o otázkach, či existuje, alebo neexistuje niečo také, ako je ľudská prirodzenosť, prípadne, čo je jej obsahom. Myslím si, že všetky krajnosti sú chybné, pretože človek, resp. ľudská bytosť je až príliš komplexná na to, aby sa ju dalo zredukovať iba na biologické, prípadne sociálne alebo kultúrne či duchovné atributy. Napriek tomu súhlasím s autorom, že možno aspoň uvažovať (hoci sa prikláňam aj k tomu, že nielen uvažovať) o tom, ako „vylepšovať biologického človeka“. Vždy je však otázkou miera a hranice, pokiaľ možno ísť.

3 Citáciu preložil do slovenčiny autor recenzie.

Zaujímavou bodkou k danej téme je záverečná kapitola „Ars vivendi – Ars moriendi aneb umění žít a umění zemřít“, v ktorej Vladimír Šiler konštatuje, že pojem ars vivendi v minulosti znamenal, že nešlo o život vo zmysle užívania si, teda o jeho pasívnu konzumáciu, ale skôr o jeho vedomé utváranie podľa určitých vznešených vzorov a ideálov (s. 242). Skúsenosť minulých vekov, od Platóna cez stoikov, epiku-rejcov až po stredoveké kresťanstvo, priniesla podľa Šilera predovšetkým poznanie, že človek má rozjímať o smrti až potom, čo zistí, ako má žiť.

Na záver možno uviesť, že recenzovaná práca predkladá zaujímavý, hoci v nijakom prípade komplexný, resp. systematický, pohľad na problematiku filozofie medicíny, a to nielen v Čechách. Zvlášť to platí o druhej časti knihy, kde autori nastoľujú širšie filozofické otázky týkajúce sa zdravia a choroby, medicíny a jej rozvoja, ale aj zdravotnej starostlivosti, využívania biomedicínskeho pokroku na vylepšovanie človeka atď. Uvedená publikácia určite môže poslúžiť pre orientáciu v dejinách filozofického uvažovania o otázkach medicíny v Čechách, na ktoré podáva celkom komplexný pohľad, ale najmä ako podnet pre uvažovanie o mnohých otázkach, ktoré majú univerzálnu platnosť a dotýkajú sa ľudí na celom svete.